

Ewolucja prawa do urlopu w Polsce

Evolution of the Right to Vacation in Poland

It has been a hundred years since the adoption of the first regulations of the right to vacation in Poland. The right to vacation, an element of the right to rest and leisure, is one of the contemporary standards of employee rights in Poland and all Western countries. Unlike other social human rights, the degree of its implementation depends on social and political thought and the role of trade unions.

The research objective of this article is to indicate the evolution of tasks and the role of the state in the implementation of the right to vacation in Poland. The author analyses the state's attitude towards exercising the right to vacation during the Second Republic of Poland, the Polish People's Republic, and the present day. The author used the comparative method and the analysis of the evolution of the right to vacation.

Ewa Milczarek

*doktor nauk prawnych
Uniwersytet Szczeciński*

ORCID – 0000-0003-0726-0959

Słowa kluczowe:
prawo do urlopu, polityka socjalna, prawo pracy, FWP, prawo do wypoczynku

Key words:
the right to vacation, social policy, labor law, FWP, the right to rest and leisure

<https://doi.org/10.36128/priw.vi37.112>

Wstęp

Okres rewolucji przemysłowej był czasem gwałtownych przemian gospodarczych, politycznych i społecznych, w tym zasadniczej zmiany w organizacji pracy. Przemiany społeczne, spowodowane umasowieniem produkcji, koncentracją kapitału i urbanizacją, doprowadziły do powstania społeczeństwa masowego i klasy robotniczej. Kiepskiej jakości warunki socjalne, zdrowotne i oświatowe wywoływały powszechny sprzeciw, a w konsekwencji doprowadziły do powstania ruchu robotniczego. Dążył on do ochrony praw pracowników i realizowany był poprzez aktywność związków zawodowych oraz partii politycznych¹.

1 O czym szerzej: Marek Żejmo, „Istota przemian industrialnych w XIX wieku” *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, t. XII (2015): 169-178.

Jednym z najważniejszych jego postulatów było zagwarantowanie pracownikom prawa do czasu wolnego, realizowanego zarówno jako ograniczenie dziennego czasu pracy, jak i prawa do odpłatnego urlopu. Czas ten niezbędny był dla regeneracji sił fizycznych i psychicznych oraz nawiązywania i rozwijania kontaktów międzyludzkich².

Prawna realizacja postulatów znalazła odzwierciedlenie w Konwencji Nr 52 Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1936 roku³. Wprowadzała prawo do corocznego płatnego urlopu dla osób zatrudnionych w państwowych lub prywatnych zakładach lub przedsiębiorstwach. W zasadzie wszystkie międzynarodowe dokumenty odnoszące się do problematyki praw jednostki poruszają kwestię praw pracowniczych⁴, w tym prawa do wypoczynku i urlopu. Wskazać można tutaj postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 roku⁵, która gwarantuje „każdemu człowiekowi prawo do urlopu i wypoczynku, włączając w to rozsądne ograniczenie godzin pracy i okresowe płatne urlopy⁶”. Analogiczne unormowanie znajdziemy w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 19 grudnia 1966 roku⁷.

Jednym z elementów rozwoju praw pracowniczych oraz stopień ich realizacji w danym państwie jest siła i pozycja związków zawodowych. Artykuł analizuje postawę państwa w stosunku do realizacji prawa do urlopu. Badaniu podlegały okres II Rzeczypospolitej Polskiej, okres Polskiej Rzeczypospolitej

- 2 Rafał Mizerski, „Prawa pracownicze”, [w:] Bożena Gronowska, Tadeusz Jasudowicz, Mateusz Balcerzak, Maciej Lubiszewski, Rafał Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona* (Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 2005), 479; Andrzej Bigaj, „Wybrane aspekty ujmowania prawa do wypoczynku”, [w:] *Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej (zbiór studiów)*, red. Bolesław Maciej Cwiertniak, t. II, (Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas, 2013), 82.
- 3 Konferencja Ogólna Międzynarodowej Organizacji Pracy, zwołana do Genewy przez Radę Administracyjną Międzynarodowego Biura Pracy i zebrana tam w dniu 4 czerwca 1936 r. na dwudziestej sesji
- 4 Paweł Kuczma, *Prawa pracownicze* [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. Mariusz Jabłoński (Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2014), 562.
- 5 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ. 217 A (III) w dniu 10.12.1948 r.
- 6 Art. 24 *ibidem*.
- 7 Art. 7, ust II, pkt d) Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Ludowej oraz czasy współczesne. Celem badawczym artykułu jest wskazanie na ewolucję zadań i roli państwa w realizacji prawa do urlopu. Jednocześnie doprecyzować należy, że obszarem dla prowadzonych badań jest prawo polskie. Podstawowymi metodami badawczymi wykorzystanymi w pracy są metoda komparatystyczna i analizy ewolucji prawa do urlopu.

1. Początki regulacji prawa do urlopu

W Polsce historia prawa do wypoczynku i związanego z nim prawa do urlopu rozpoczyna się wraz z nastaniem II Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwsze normy regulujące wymiar i kwestie uprawnienia do urlopu regulowane były na mocy umów zbiorowych⁸. Ostatecznie powszechnie unormowania tej kwestii znalazło swój wyraz w ustawie z dnia 16 maja 1922 o urloпах dla pracowników zatrudnionych w przemyśle i handlu⁹. Wprowadzanie w życie postanowień ustawy napotykało liczne trudności i upowszechniło się głównie w dużych zakładach pracy¹⁰. Kryzys gospodarczy w latach trzydziestych XX wieku doprowadził do masowego omijania przepisów związanych z urlopami przez pracodawców¹¹. Pomimo trudności ustawa, a także inne czynniki, jak postępująca urbanizacja i doprowadziły do rozwoju bazy hotelowej i przemysłu turystycznego¹².

Po II wojnie światowej Polska znalazła się w obszarze wpływów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Idee myśli społeczno-politycznej ruchu robotniczego znalazły więc swoje odzwierciedlenie również w prawodawstwie. Umasowienie wypoczynku stanowiło jeden z filarów rewolucji społecznej. Panująca wówczas ideologia dążyła również do centralnego zarządzania życiem obywateli zarówno ich pracy jak i czasu wolnego, co wpłynęło również na sposób realizacji prawa do wypoczynku. Znalazło to

8 Anna Jarosz-Nojszewska, „Urlopy wypoczynkowe pracowników najemnych w Drugiej Rzeczypospolitej. Ustawodawstwo a praktyka”, [w:] *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej. Studia z polskiej polityki społecznej XX i XXI wieku*, t. III, red. Paweł Grat (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015), 68.

9 Dz. U. R. P. Nr 40 poz. 334

10 Zarys działalności inspekcji pracy w latach 1919–1923. Sprawozdania Okręgowych Inspektorów Pracy z działalności w 1923 roku (Warszawa 1925), 86.

11 Maria Ciechocińska, *Położenie klasy robotniczej w Polsce 1929-1939* (Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1965), 52.

12 Anna Kaczmarek, „Wybrane czynniki rozwoju turystyki” *Studia Ekonomiczne*, 176 (2014): 202-215.

wyraz w art. 59 ust 1 Konstytucji PRL z 1952¹³, który stanowił, że „obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mają prawo do wypoczynku”. Prawo do wypoczynku robotników i pracowników umysłowych zapewniają: ustawowe skrócenie czasu pracy przez urzeczywistnienie ośmiogodzinnego dania pracy oraz krótszego czasu pracy w przypadkach przewidzianych ustawami, ustawowo określone dni wolne od pracy, coroczne płatne urlopy.

Państwo nie tylko przyznawało obywatelom prawo do wypoczynku, ale również wzięło na siebie obowiązek zagwarantowania jego realizacji poprzez „organizację wczasów, rozwój turystyki, uzdrowisk, urzędzeń sportowych, domów kultury, klubów, świetlic, parków i innych urządzeń wypoczynkowych”, które stwarzać miały „możliwości zdrowego i kulturalnego wypoczynku dla coraz szerszych rzesz ludu pracującego miast i wsi¹⁴”. Instytucjonalne formy realizacji obejmowały cztery sfery: wczasy pracownicze — organizowane przez związki zawodowe, wyjazdy dzieci i młodzieży — nadzorowane przez Ministerstwo Oświaty, turystykę wycieczkową i kwalifikowaną — skupioną wokół Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze oraz turystykę zagraniczną — nadzorowaną przez Orbis¹⁵.

Silna rola związków zawodowych podkreślana była zarówno w aktach rangi konstytucyjnej, jak i ustawowej. Odpowiadały one za realizację wczasów pracowniczych, które odegrały kluczową rolę w upowszechnieniu realizacji prawa do urlopu. Prawem tym objęto pracowników w szerokim słowa tego znaczeniu: bez względu na podstawę nawiązania stosunku pracy i bez względu na charakter zakładu pracy. Obejmowało również osoby wykonujące pracę nakładczą (podlegającą obowiązkowemu ubezpieczeniu społecznemu). Wyłączone były jedynie osoby zatrudnione na innej podstawie niż stosunek pracy np. ajenci¹⁶.

Głównym narzędziem realizacji uprawnień robotników do wypoczynku był utworzony w 1949 roku Fundusz Wczasów Pracowniczych Komisji Centralnej Związków Zawodowych¹⁷ (dalej FWP). Fundusz funkcjonował jako osoba prawna prawa publicznego. Posiadał on wyłączność prowadzenia,

13 Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232

14 Art. 51 ust 3 *Ibidem*.

15 Agnieszka Chłosta-Sikorska, „Zorganizowany wypoczynek mieszkańców Nowej Huty w latach 60. w świetle „Głosu Nowej Huty” *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. XXIII, z. 4 (2020): 161.

16 Mieczysław Piekarski, „Pracownicze urlopy wypoczynkowe” *Palestra*, nr 9 (1969): 31.

17 Ustawa z dnia 4 lutego 1949 r. o Funduszu Wczasów Pracowniczych Komisji Centralnej Związków Zawodowych w Polsce, Dz.U. 1949 nr 9 poz. 48.

na obszarze całego państwa, „wczasów urlopowych” dla członków związków zawodowych. Wśród jego głównych zadań było organizowanie i prowadzenie domów wypoczynkowych¹⁸. Na majątek FWP składały się m.in. środki finansowe pochodzące z dopłat Skarbu Państwa, dochody z majątku własnego oraz z majątku Skarbu Państwa i przedsiębiorstw państwowych przekazanego tej jednostce w zarząd i użytkowanie¹⁹. Fundusz miał praktycznie monopol na organizację wypoczynku. Do realizacji swoich zadań gromadził nieruchomości w atrakcyjnych turystycznie lokalizacjach położonych w pasie nadmorskim i górskim. Zasadnicze znaczenie dla powstania majątku FWP miał przepis przejściowy (art. 14. ust. 1), zgodnie z którym wszystkie jednostki organizacyjne i instytucje państwowe, samorządowe oraz przedsiębiorstwa i związki zawodowe, mające w swojej administracji domy wypoczynkowe i urządzenia wczasowe, objęte ogólną akcją wczasów pracowniczych i korzystające z dotacji FWP lub innych dotacji ze środków publicznych, miały przekazać Funduszowi nieodpłatnie w zarząd i użytkowanie administrowane przez siebie domy i inne urządzenia wczasowe wraz z ich całym inwentarzem.

Realizacja prawa do urlopu w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku ze względu na trudną sytuację ekonomiczną, niski popyt na usługi turystyczne oraz brak środków transportu nie była priorytetem polityki państwa. Jednak w miarę stabilizacji sytuacji gospodarczej nastąpił również rozwój turystyki krajowej i zwiększała się liczba osób korzystających z oferty FWP²⁰. FWP wypracował system realizacji prawa do urlopu, który opierał się o skierowania na wczasy, które następnie rozdzielały rady zakładowe. Wprowadzenie pierwszeństwa w podziale „wakacji” dla członków partii, robotników i małorolnych chłopów związane było ściśle z realizowaną polityką państwową. Jednocześnie pozytywnie wpłynęło to na upowszechnienie prawa do urlopu, który w poprzednich systemach wykorzystywany był głównie przez grupy społeczne o wyższym statusie materialnym i społecznym. Opłaty za skierowania zależały od miesięcznego wynagrodzenia brutto danego pracownika i wynosiły około 12-16% miesięcznej pensji za wczasy dwutygodniowe²¹. O znaczącej roli FWP i samych związków zawodowych, w realizacji prawa do urlopu świadczyć mogą badania wskazujące, że brak skierowania

18 Statut Funduszu Wczasów Pracowniczych Centralnej Rady Związków Zawodowych z dnia 2 września 1949 r. MP z 1950 r. Nr A-3 poz. 27).

19 Art. 9 Ibidem

20 Romuald Okrasa, *Organizacja, finansowanie i formy wczasów pracowniczych* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988).

21 Chłosta-Sikorska, „Zorganizowany wypoczynek mieszkańców Nowej Huty” *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. XXIII (2020): 162.

będy dofinansowania z zakładu pracy był głównym powodem niepodejmowania wyjazdów turystycznych²².

Analizując ewolucję prawa do urlopu nadmienić należy, że omawiana wcześniej ustawa z 1922 roku obowiązywała również w okresie PRL aż do roku 1969. W roku tym weszła w życie kolejna ustawa regulująca tę kwestię: ustawa z dnia 29 kwietnia 1969 r. o pracowniczych urloпах wypoczynkowych.²³ Jej postanowienia zostały potem wprowadzone do działu VII Kodeksu pracy²⁴ z 1974 r. Kodeks wprowadzał m.in. zakaz zrzeczenia się prawa do urlopu²⁵. Urlop, w zależności od stażu pracy, wynosił od 14 do 26 dni roboczych²⁶. Rozporządzeniem przez Radę Ministrów, w porozumieniu z Centralną Radą Związków Zawodowych, dodatkowe płatne dni urlopowe mogły zostać przyznane poszczególnym grupom zawodowym pracującym w warunkach uciążliwych²⁷.

2. Prawo do urlopu wobec przemian społeczno-gospodarczych

Zmiany społeczno-gospodarcze na przełomie lat dziewięćdziesiątych XX wieku związane ze zmianą ustroju wymusiły również zmiany w podejściu do realizacji prawa do urlopu. Samo prawo jako takie nie zmieniło się zasadniczo w swojej treści. Art. 66 Konstytucji RP z 1997 roku²⁸ stanowi, że pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopow oraz że maksymalne normy czasu pracy określa ustawa. W polskim prawie pracy definiuje się urlop wypoczynkowy jako coroczny, nieprzerwany, płatny okres ustawowego zwolnienia pracownika od obowiązku pracy u danego pracodawcy, przysługujący pracownikowi w celu wypoczynku, w wymiarze określonym przepisami prawa pracy i w czasie

22 Jakub Grabowski, „Turystyka społeczna w wybranych zakładach pracy”, [w:] *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, red. Andrzej Stasiak (Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi, 2010), 158.

23 Dz. U. Nr 12, poz. 85.

24 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r., t.j. Dz. U. z 2014 r., poz. 1502.

25 Art. 152 § 2 Ibidem.

26 Art. 154 Ibidem.

27 Art. 180 ibidem.

28 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78 poz. 483).

ustalonym przez pracodawcę²⁹. Ewolucję przeszła natomiast rola państwa w realizacji tego prawa.

PRL charakteryzował się gospodarką opartą na własności państwowej i zdominowany był przez duże publiczne zakłady pracy. Zakłady te realizowały w związku z tym nie tylko zadania o charakterze gospodarczym, ale również stawały się „narzędziem rękach władzy” w realizacji polityki społecznej państwa. Gospodarka wolnorynkowa charakteryzuje się występowaniem różnorodnych wielkościowo przedsiębiorstw i opiera się o własność prywatną. Przerzucanie zatem na przedsiębiorstwa prywatne obowiązków finansowych i organizacyjnych w realizacji zadań państwa nie mieściło się w ramach nowego systemu politycznego. Szeroka prywatyzacja w latach dziewięćdziesiątych XX wieku również pogłębiła i przyspieszyła ten proces. Zmiany dotyczyły również głównego narzędzia realizacji prawa do urlopu, czyli FWP. W 1988 roku FWP zostaje przekształcony ustawą w „samodzielną jednostkę organizacyjną ogólnokrajowej organizacji międzyzwiązkowej”³⁰, czyli Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych³¹. Przepisy ustawy o FWP zaliczały do jego majątku m.in. własność nieruchomości i rzeczy ruchomych oraz inne prawa majątkowe, a w szczególności prawa do przedmiotów oddanych FWP przez państwo. Środki finansowe FWP składały się m.in. z wpływów z prowadzonej działalności, w tym ze sprzedaży skierowań na wczasy, dotacji z budżetu państwa, subwencji i zapisów i in., w tym kredytów. Związek zawodowy nie stał się jednak właścicielem majątku, ustawa nadawała jedynie uprawnienia organizacyjne. Status prawny majątku zmieniła dopiero Ustawa z 9 maja 1997 roku o zmianie ustawy o związkach zawodowych³², na mocy której doszło do nieodpłatnego przejścia całego majątku FWP przez spółkę utworzoną przez OPZZ tj. FWP Sp. z o.o. Ustawa pominęła w ustaleniu praw do majątku inne działające w tym czasie związki zawodowe, co doprowadziło do zakwestionowania tych przepisów przez

29 Art. 152, [w:], Ryszard Celeda, Ewa Chmielek-Łubińska, Ludwik Florek, Grzegorz Goździewicz, Anna Hintz, Andrzej Kijowski, Łukasz Piasarczyk, Jacek Skoczyński, Barbara Wagner, Tadeusz Zieliński, *Komentarz do ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy* (Dz.U.98.21.94), (LEX, 2009, wyd. V).

30 Art. 1, Ustawa z dnia 21 kwietnia 1988 r. o Funduszu Wczasów Pracowniczych FWP (Dz.U. Nr 11, poz. 84 ze zm.)

31 Na mocy ustawy z dnia 8 października 1982 r. o związkach zawodowych (Dz.U. 1982 nr 32 poz. 216) unieważniono rejestrację dotychczas działających organizacji, w tym NSZZ „Solidarność” i NSZZ Rolników Indywidualnych. OPZZ stanowił jedyną legalnie działającą organizację związkową.

32 Dz. U. Nr 82, poz. 518.

Solidarność³³, a w konsekwencji do przekazania majątku po FWP do reprezentatywnych organizacji związkowych³⁴.

Problemy gospodarcze w latach osiemdziesiątych XX wieku negatywnie odbiły się na kondycji majątku FWP. Niemniej oszacowana na podstawie zlecenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej wartość przedsiębiorstwa FWP wynosiła na dzień 30 czerwca 1997 roku 104 124 000 zł.³⁵ Składniki mienia FWP były przez spółkę sukcesywnie sprzedawane. Jak wykazał raport pokontrolny Najwyższej Izby Kontroli z 2015 roku³⁶ w okresie osiemnastoletniej działalności gospodarczej (1997-2015) FWP Sp. z o.o. doszło do znaczącego zmniejszenia ilościowego zasobu, składającego się na majątek byłego Funduszu. W okresie objętym kontrolą FWP Sp. z o.o. dokonywała zbywania praw do nieruchomości uzyskanych w ramach aportu składników przedsiębiorstwa – 153 razy za łączną kwotę 99 124 286,79 zł. Zbywanie i obciążanie przez FWP Sp. z o.o. prawa własności lub użytkowania wieczystego nieruchomości spółka wykorzystywała jako narzędzie poprawy swojej płynności finansowej, źródło finansowania inwestycji oraz dywidend dla wspólników. Na skutek zbywania składników majątkowych nastąpiło znaczące zmniejszenie skali działalności. Jednocześnie nie doszło do wzrostu efektywności wykorzystania bazy noclegowej. Konkretnie przypadki przekształceń własnościowych oraz rozporządzeń składnikami majątkowymi FWP były, na przestrzeni lat, przedmiotem zarówno skarg obywatelskich, wystąpień organizacji związkowych, medialnych publikacji, jak i też zawiadomień Ministra Skarbu Państwa kierowanych do organów ścigania. Jednak legalność tych przypadków nie została ostatecznie zakwestionowana przez właściwe organy³⁷. Obecnie rola FWP w realizacji prawa do urlopu jest znikoma.

Obecnie aktywność związków zawodowych i przedsiębiorców realizowana jest poprzez Zakładowe Fundusze Świadczeń Socjalnych (dalej:

33 Potwierdzone wyrokiem TK z dnia 11.12.1996, K. 11/96 (OTK Z U Nr 6/1996, s. 524).

34 Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o uprawnieniach do mienia Funduszu Wczasów Pracowniczych Dz.U. 2015 poz. 1824

35 Informacja o wynikach kontroli zarządzania majątkiem byłego Funduszu Wczasów Pracowniczych i jego prywatyzacji, Najwyższa Izba Kontroli, syg. S/04/001, Warszawa 2004, 4.

36 Działania dotyczące Uregulowania Uprawnień Do Mienia byłego Funduszu Wczasów Pracowniczych i Zarządzania Jego Majątkiem, Informacja o wynikach kontroli, KGP.411.001.01.2015 Nr ewid. 4/2016/S/15/001/KGP.

37 Ibidem.

ZFŚS), które stanowią podstawę do działalności socjalnej w przedsiębiorstwach³⁸. ZFŚS występuje w większych przedsiębiorstwach i obciąża ich koszty poprzez odpisy naliczane w odniesieniu do przeciętnej liczby zatrudnionych. W art. 8 ust. 1 ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych zostały ustanowione kryteria dysponowania środkami funduszu, od spełnienia których uzależnione jest przyznawanie ulgowych usług i świadczeń oraz dopłat z funduszu. Kryteria te to: sytuacja życiowa, rodzinna i materialna osoby uprawnionej do korzystania z funduszu³⁹. Obecnie przedsiębiorstwa rzadko posiadają własne bazy noclegowe. Formami wsparcia dla pracowników są refundacja określonej części kosztów lub przyznawanie dodatku wypoczynkowego. Obecnie, jeżeli chodzi o instytucjonalne formy wsparcia państwa realizacji prawa do urlopu mają charakter incydentalny. Przykładem czego może być m.in. bon turystyczny⁴⁰ wprowadzony w celu promocji krajowej turystyki w trakcie pandemii COVID-19.

Po 2004 roku Polska związana jest również prawem unijnym, które również nie pozostało obojętne na potrzeby pracowników⁴¹. Unijna integracja i związany z nią swobodny przepływ pracowników, wymusił konieczność zagwarantowania praw pracowniczych, w tym prawa do urlopu, również pracownikom migrującym. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 roku⁴² wskazuje, że obywatele państw trzecich, którzy

-
- 38 Ustawa z dnia 4 marca 1994r.o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 43 poz. 163.
- 39 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 lutego 2013 r. III AUa 1326/12.
- 40 Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r.o Polskim Bonie Turystycznym Dz. U. z 2020 r., poz. 1262.
- 41 Dyrektywa Rady 96/34/WE z dnia 3 czerwca 1996 r. w sprawie Porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez Europejską Unię Konfederacji Przemysłowych i Pracodawców /UNICE/, Europejskie Centrum Przedsiębiorstw Publicznych /CEEP/ oraz Europejską Konfederację Związków Zawodowych /ETUC/; Dyrektywa Rady 2010/18/UE z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie wdrożenia zmienionego porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP i ETUC oraz uchylająca dyrektywę 96/34/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG); Dyrektywa 2003/88/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 4 listopada 2003 r. dotycząca niektórych aspektów organizacji czasu pracy, Dz. U. UE L 299/9.
- 42 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej w brzmieniu ustalonym Traktatem z Lizbony, podpisana w Lizbonie 13.12.2007 r. Dz. Urz. UE C 202 z 7.6.2016 r.

posiadają zezwolenie na pracę na terytorium państw członkowskich UE, mają prawo do korzystania z takich samych warunków pracy, jakie przewidziane są dla obywateli Unii. W zakres ten wchodzi również prawo do corocznego płatnego urlopu⁴³.

Samo prawo do urlopu nie przeszło dużych zmian w zakresie samej kodeksowej regulacji⁴⁴ w kontekście dostosowania do zmian ustrojowych. Wprowadzone zmiany przyspieszyły nabycie prawa do urlopu oraz podniosły minimalny wymiar urlopu o blisko połowę. Utrzymano również zasadę uwzględniania łącznego okresu zatrudnienia jako wyznacznika wymiaru urlopu wypoczynkowego, w sytuacji gdy dla ustalania innych uprawnień wynikających ze stosunku pracy przyjęto za podstawę zakładowy staż pracy⁴⁵. Wprowadzane zmiany miały zatem korzystny wymiar dla pracowników.

Obecnie pracownik ma dowolność w zakresie możliwości wykorzystania urlopu wypoczynkowego, z pewnymi wyjątkami. Pracownik, jako strona słabsza stosunku pracy, chroniona musi być również przed presją pracodawcy dążącą do ograniczenia jego konstytucyjnych i ustawowych praw. Przykładem takiego rozwiązania jest np. zakaz zrzeczenia się przez pracownika prawa do urlopu wypoczynkowego⁴⁶ oraz zakaz „sprzedaży” urlopu⁴⁷, czyli uzgodnienie zapłaty ekwiwalentu za urlop wypoczynkowy w czasie trwania stosunku pracy w zamian za niekorzystanie z urlopu w formie czasu wolnego. Urlop ma charakter stały, cykliczny i powtarzający się, a prawo do urlopu, mimo że powiązane ze świadczeniem pracy, jest trwałe i stałe⁴⁸. Konstytucja dopuszcza ograniczenie prawa do wypoczynku w sytuacji wprowadzenia stanu klęski żywiołowej⁴⁹.

Z racji powiązania urlopu wypoczynkowego ze stosunkiem pracy problematyczna staje się realizacja praw quazi-pracowników, jakimi są osoby zatrudnione na umowę zlecenie czy umowę o dzieło. W tej kategorii wyróżnić

43 Art. 31 ibidem.

44 Nowelizacja 7 kwietnia 1989 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. Nr 20, poz. 107.

45 Anna Kosut, „Przemiany regulacji prawnej urlopów wypoczynkowych w Kodeksie pracy” *Studia iuridica Lublinensia*, vol. XXIV, 3 (2015): 193.

46 Art. 152 § 2 k.p.

47 Wyrok Sądu Najwyższego z 21 października 2015 r. Sygn. akt I PK 303/14.

48 Jan Boć, Bogusław Banaszak, Mariusz Jabłoński, „Art. 66”, [w:] *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do konstytucji RP z 1997 roku*, red. Jan Boć (Wrocław: Wydawnictwo Kolonia Limited, 1998), 124.

49 art. 233 Konstytucji RP.

możemy dwie grupy. Pierwszą z nich stanowią osoby, które umowę tą wykonują zgodnie z jej gospodarczym i społecznym przeznaczeniem. Drugą grupę, którzy *de facto* wykonują pracę w rozumieniu prawa pracy, gdzie zastosowano umowy oparte na prawie cywilnym w celu uniknięcia kosztów. W konsekwencji osoby te pozbawione są m.in. prawa do urlopu⁵⁰. Obecnie również rozważania składania się ku postulatом zapewniającym większą swobodę w elastycznym kształtowaniu czasu pracy i wypoczynku⁵¹.

3. Podsumowanie

Ewolucja, jaką przeszło prawo do urlopu i jego faktyczna realizacja pokazuje, jak silny związek ma ono z systemem politycznym oraz panującym światopoglądem. Na podstawie analizy uregulowania prawa do urlopu możemy prześledzić stosunek państw do obywatela i priorytety polityki państwowej.

W trakcie II RP doszło do pierwszego unormowania prawa do urlopu, jednak ze względu na m.in. kryzys gospodarczy w latach trzydziestych XX wieku nie został on wprowadzony powszechnie. Słabość w realizacji prawa do urlopu poczytywać możemy w słabej kondycji rodzącego się przecież dopiero państwa polskiego. Pamiętać należy, że prawo do urlopu w okresie tym stanowiło *novum* nie tylko na terenach polski, ale powoli adaptowane było również w innych krajach.

Prawodawstwo w okresie PRL doprowadziło do objęcia prawem do urlopu wszystkie kategorie pracowników, a także stworzono instytucjonalne formy, w postaci m.in. FWP, które *de facto* realizowały to prawo. Realizacja prawa do urlopu w tym okresie idealnie obrazuje relacje pomiędzy obywatelami a państwem, w którym to władza publiczna z jednej strony odpowiada za realizację tego prawa pod kątem zarówno organizacyjnym, jak i finansowym, z drugiej jednak strony pozbawia jednostkę możliwości wyboru form wypoczynku. Warto zauważyć, że na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, czyli pod koniec swojej aktywnej działalności, FWP, główne narzędzie realizacji prawa do urlopu w okresie PRL, oceniana była pozytywnie⁵². Aktualnie jej działalność jest znikoma.

Prawo do urlopu jest jednym z podstawowych świadczeń pracowniczych. Obecnie jednak państwo nie tworzy instytucjonalnych form wsparcia

50 O czym szerzej: Beata Bury, „Dylematy na tle prawa do wypoczynku w zatrudnieniu niepracowniczym typu cywilnoprawnego” *Studia Iuridica Lublinensia*, vol. XXIV, 3 (2015), 377-390.

51 O czym szerzej: Monika Nowak, *Urlop wypoczynkowy jako instrument realizacji prawa pracownika do odpoczynku* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2018).

52 Andrzej Bogus, „Zakładowe świadczenia socjalne w ocenie pracowników” *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, 121 (1992): 135.

realizacji tego prawa ani pod względem finansowym, ani organizacyjnym. Elementami polityki socjalnej skierowanej na pomoc w realizacji prawa do urlopu są ZFŚS, które występują w dużych przedsiębiorstwach. Obecny stosunek państwa do prawa do urlopu idealnie odwzorowuje aktualną myśl społeczno-polityczną i odejście od państwa opiekuńczego. Stan prawny i faktyczny realizacji prawa do urlopu nie pozwala na nadużycia ze strony pracodawców⁵³ i prawo do rzeczywiście jest realizowane. Wyzwaniem, w którym pracodawca nie może poradzić sobie od wielu lat, jest problem zagwarantowania praw do urlopu pracownikom pracującym na podstawie pozakodeksowych regulacji, czyli tzw. umowach śmieciowych. Jednak problem ten wynika z samego faktu obchodzenia prawa przez pracodawców i konieczności rewizji całego systemu. Analiza zebranego materiału pozwala na stwierdzenie, że prawo do urlopu na przestrzeni prawie stu lat obowiązywania w Polsce przeszło ewolucję, od pobieżnie zrealizowanej deklaracji w okresie II RP, po zadanie państwa w okresie PRL, by ostatecznie ukształtować się jako oczywisty standard praw pracownika z dowolnością form jego realizacji.

Bibliografia

- Bigaj Andrzej, „Wybrane aspekty ujmowania prawa do wypoczynku”, [w:] *Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej (zbiór studiów)*, red. Bolesław Ćwiertniak Maciej, t. II. 79-92. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas 2013.
- Boć Jan, Bogusław Banaszak, Mariusz Jabłoński, „Art. 66”, [w:] *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do konstytucji RP z 1997 roku*, red. Jan Boć. Wrocław: Wydawnictwo. Kolonia Limited 1998.
- Bogus Andrzej, „Zakładowe świadczenia socjalne w ocenie pracowników” *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, 121 (1992): 129-143.
- Bury Beata, „Dylematy na tle prawa do wypoczynku w zatrudnieniu niepracowniczym typu cywilnoprawnego” *Studia Iuridica Lublinensia*, vol. XXIV, 3 (2015): 377-390.
- Celeda Ryszard, Ewa Chmielek-Łubińska, Grzegorz Goździewicz, Anna Hintz, Andrzej Kijowski, Łukasz Pisarczyk, Jacek Skoczyński, Barbara Wagner, Tadeusz Zieliński, Tadeusz Zieliński, *Komentarz do ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy*. LEX, 2009, wyd. V.
- Chłosta-Sikorska Agnieszka, „Zorganizowany wypoczynek mieszkańców Nowej Huty w latach 60. w świetle „Głosu Nowej Huty” *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. XXIII, z. 4 (2020): 159-169.

53 Katarzyna Majchrzak, „Urlopy wypoczynkowe w świetle przepisów prawa pracy” *Prawo Kanoniczne*, nr 4 (2015): 176.

- Chłosta-Sikorska Agnieszka, „Zorganizowany wypoczynek mieszkańców Nowej Huty w latach 60. w świetle „Głosu Nowej Huty” *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. XXIII, z. 4 (2020): 159-169.
- Ciechocińska Maria, *Położenie klasy robotniczej w Polsce 1929-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1965.
- Grabowski Jakub, „Turystyka społeczna w wybranych zakładach pracy”, [w:] *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, red. Andrzej Stasiak. 157-172. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi, 2010.
- Jarosz-Nojszewska Anna, „Urlopy wypoczynkowe pracowników najemnych w Drugiej Rzeczypospolitej. Ustawodawstwo a praktyka”, [w:] *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej. Studia z polskiej polityki społecznej XX i XXI wieku*, t. III, Paweł Grata Paweł. 26-40. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015.
- Kaczmarek Anna, „Wybrane czynniki rozwoju turystyki” *Studia Ekonomiczne*, 176 (2014): 202-215.
- Kosut Anna, „Przemiany regulacji prawnej urlopów wypoczynkowych w Kodeksie pracy” *Studia iuridica Lublinensia*, vol. XXIV, 3 (2015): 181-196.
- Kuczma Paweł, „Prawa pracownicze”, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. Mariusz Jabłoński. 29-44. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2014.
- Majchrzak Katarzyna, „Urlopy wypoczynkowe w świetle przepisów prawa pracy” *Prawo Kanoniczne*, 58, nr 4 (2015): 175-191.
- Mizerski Rafał, „Prawa pracownicze”, [w:] Bożena Gronowska, Tadeusz Jasudowicz, Mateusz Balcerzak, Maciej Lubiszewski, Rafał Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*. 471-559. Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 2005.
- Nowak Monika, *Urlop wypoczynkowy jako instrument realizacji prawa pracownika do odpoczynku*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018.
- Okrasa Romuald, *Organizacja, finansowanie i formy wczasów pracowniczych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988.
- Piekarski Mieczysław, „Pracownicze urlopy wypoczynkowe” *Palestra*, nr 9 (1969): 30-49.
- Zarys działalności inspekcji pracy w latach 1919–1923. Sprawozdania Okręgowych Inspektorów Pracy z działalności w 1923 roku*. Warszawa 1925.
- Żejmo Marek, „Istota przemian industrialnych w XIX wieku” *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, t. XII (2015): 169-178.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license. For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>